

Realizace Cochemské praxe v České republice 1.

JUDr. Ing. Romana Rogalewiczová¹

Mgr. Tereza Killarová²

V předchozích příspěvcích jsme seznámily čtenáře se vznikem, vývojem a základními principy Cochemské praxe. V závěrečné části se zaměříme na hlavní rozdíly v české a německé právní úpravě a praxi a zamyslíme se nad tím, zda by bylo za současných podmínek možné aplikovat myšlenky Cochemské praxe v opatrovnických řízeních u českých soudů a k jakým legislativním změnám bude v budoucnu v této souvislosti vhodné přikročit.

Odlišnosti právní úpravy i praxe v České republice a v Německu

Odlišný přístup k řešení rodičovských konfliktů v České republice a v Německu vychází jednak z odlišností v právní úpravě, především ale v praktickém přístupu. V několika bodech nyní poukážeme na nejvýznamnější rozdíly.

1. Povinnost rychlého projednání věci před soudem

Německý zákon o soudnictví ve věcech rodinných a ve věcech dobrovolné soudní jurisdikce (Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit, dále jen FamFG) ukládá soudům, že by měly nařídit první jednání ve věci nejpozději do jednoho měsíce po podání návrhu.³ Tím je zaručeno, že se věc začne projednávat v poměrně krátké době. Rychlost je totiž u řešení rodinných, resp. rodičovských konfliktů jedním z nejvýznamnějších faktorů – průtahy v řízení znamenají nejistotu. Nejistotu pro rodiče jako účastníky řízení, i nejistotu pro dítě, o které a o jehož budoucí osud v řízení jde. Dlouhodobá nejistota zvyšuje nervozitu, nervózní rodiče vyostřují svoje konflikty, další konflikty vedou k ještě většímu vyhrocení situace a celého případu. Pokud se ale věc začne urychleně řešit a rodiče (i dítě) vidí, že se něco děje a že se směřuje k výsledku, výrazně to uklidní atmosféru. Navíc pokud již řízení bylo zahájeno, konkrétně v rámci interdisciplinární spolupráce po prvním soudním jednání, neuzavrou-li rodiče dohodu, s rodinou začíná pracovat odborník. Tímto odborníkem je nejčastěji rodinná poradna, případně může být přizván na pomoc mediátor.⁴ Nepodaří-li se ani za součinnosti odborníků dosáhnout dohody mezi rodiči, je nařízeno další jednání, zpravidla nejpozději po třech měsících.⁵

¹ JUDr. Ing. Rogalewiczová je doktorandkou na Právnické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, působí na Úřadě pro mezinárodněprávní ochranu dětí jako mentorka pracovní skupiny zavádějící Cochemskou praxi.

² Mgr. Killarová působí na Úřadě pro mezinárodněprávní ochranu dětí jako mentorka sítě rodičovských konfliktů v rámci pracovní skupiny zavádějící Cochemskou praxi.

³ § 155 odst. 2 FamFG

⁴ K tomu srovnej § 156 FamFG.

⁵ § 155 odst. 4 FamFG

Právní řád České republiky neobsahuje žádné konkrétní lhůty pro vydání meritorního rozhodnutí v rodinně-právních věcech. Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále jen ZŘS) v § 471 odst. 2 pouze obecně uvádí, že ve věcech péče soudu o nezletilé rozhoduje soud s největším urychlením, což lze stěží považovat za dostačující. Řízení bez zbytečných průtahů má daleko větší potenciál snížit riziko negativních důsledků pro rodinné vztahy než řízení, u kterého už si ani sami účastníci nepamatovali, kdy vlastně začalo. Taktéž Evropský soud pro lidská práva (dále jen ESLP) si je plně vědom toho, že průtahy v řízení mohou ovlivnit vztah dítěte a jednoho z jeho rodičů, obzvláště vezmeme-li v potaz, že děti vnímají čas jinak, výrazně pomaleji než dospělí. Proto ESLP v souladu s čl. 7 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí zmiňuje povinnost státu, respektive soudů, vynakládat mimořádnou péči na co nejrychlejším vynesení meritorního rozhodnutí ve věci.⁶

2. Specializace advokátů

V Německu je většina advokátů úzce specializovaná. Neznamená to, že by neexistovali i advokáti s generální praxí, kteří by byli schopní a ochotní zastoupit klienta v jakékoliv právní oblasti, ale je jich výrazně méně než v České republice. V tuzemsku platí, že hlubší specializaci, zpravidla co se obchodního práva týče, si mohou z hlediska konkurence dovolit toliko velké právnické firmy sídlící v hlavním městě. Menší či střední advokátní kanceláře nebo jednotlivé advokáty sídlící mimo Prahu okolnosti nutí, aby v rámci dosažení kýženého výdělků byli co nejuniverzálnější. Krom rodinného práva se věnují i právu občanskému, trestnímu či jiným právním odvětvím.⁷

Zejména v rodinně-právních sporech se v Německu málokdo odváží vystupovat u soudu bez právního zastoupení, nebo se nechat zastoupit advokátem, který se na rodinné právo nespecializuje. Důvodem je na jedné straně poměrně velká složitost německé úpravy rodinného práva. Na druhé straně je fakt, že si občané mnohem více uvědomují riziko negativního dopadu neúspěchu v řízení na jejich osobní život.

3. Oddělená role orgánu sociálně-právní ochrany dětí a opatrovníka dítěte

Zatímco v České republice orgány sociálně-právní ochrany dětí plní několik diametrálně odlišných a často i vzájemně protichůdných funkcí, v rámci interdisciplinární spolupráce je jejich úkolem pouze prošetřit poměry v rodině a nadále vykonávat funkci koordinátora řešení rodičovského konfliktu. Pro orgány sociálně-právní ochrany dětí v České republice je typická různorodá náplň práce. V intencích zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, vykonávají preventivní a poradenskou činnost, činí zákonem definovaná opatření na ochranu dětí, jsou angažovány při zprostředkování náhradní rodinné

⁶ Srovnej bod 63 *Sommerfeld proti Německu*, rozsudek ESLP ze dne 8. 7. 2003, stížnost č. 31871/96, případně bod 49 *Elsholz proti Německu*, rozsudek ESLP ze dne 13. 7. 2000, stížnost č. 25735/94.

⁷ Srovnej Počet advokátů stále roste [online]. [citováno dne 25. 5. 2015]. Dostupné z: <<http://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=1273>>.

péče dítěte⁸, figurují coby složka veřejné moci při nařízení a průběhu ústavní a ochranné výchovy nezletilých. Sociální pracovníci jednají buď z pověření, nebo na vyžádání. Získávají informace potřebné k pomoci dětem či rodinám, zajímají se o vztahy, souvislosti a příčiny, o vývoj sociální situace konkrétních subjektů, nabízí a pomáhají hledat řešení. S ohledem na značný rozsah polyfunkční sociální práce se nelze vyhnout etickým a profesním dilematům, situacím, při nichž je třeba klást si otázku, zda je podstatou sociální práce podpora a ochrana dítěte, případně rodiny, či sociální kontrola.⁹ Není divu, že sociální pracovníci mohou při výkonu své profese pociťovat jistou rozpolcenost.

V německém soudním řízení je dítěti určen opatrovník, je-li to nutné za účelem hájení jeho zájmů.¹⁰ Ustanovení § 158 odst. 2 FamFG vymezuje situace, v nichž je jmenování kolizního opatrovníka zpravidla žádoucí. Naproti tomu se lze setkat i s tím, že dítě vůbec opatrovníka mít nemusí. Jsou-li rodiče schopni se dohodnout hned na prvním soudním jednání, často nedojde ani k ustanovení opatrovníka. Pokud je zřejmé, že se rodiče nedokážou dohodnout a řízení bude pokračovat, soud dítěti jmenuje opatrovníka z řad odborníků, kteří se zastupování dětí v opatrovnických řízeních jsou ochotni ujmout. Těmito odborníky bývají psychologové, právníci nebo osoby, které mají obdobné zkušenosti s prací s dětmi. Nejvhodnější je samozřejmě kombinace právníckého a psychologického vzdělání, nebo praxe. Opatrovníkovi dítěte pro řízení se v Německu někdy říká také *Anwalt des Kindes*, což v doslovném překladu znamená advokát dítěte a přesně to vystihuje podstatu této funkce. Úkolem opatrovníka je zastupovat zájmy dítěte v řízení, má skutečně stejné postavení jako advokáti rodičů. Současně je ale náplní jeho práce komunikace s dítětem, realizuje jeho participativní práva.

Oddělením funkce opatrovníka z předmětu činností orgánů péče o dítě došlo v Německu jednak k výraznému odbřemenění orgánů péče o dítě, jednak k posílení pozice dítěte v řízení a k zajištění profesionální práce s dítětem v průběhu řízení.¹¹

4. Úzká spolupráce orgánů sociálně-právní ochrany dětí, soudů a poraden

Cochemská praxe a další z ní vycházející modely jsou založeny na fungující spolupráci všech zúčastněných profesí. Orgány péče o dítě nejen ví, na koho mohou rodiče odkázat, kdo jim je schopen poskytnout odbornou pomoc a poradenství na odpovídající úrovni, ale jsou také

⁸ Zejména při svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, v případech pěstounské péče, pěstounské péče na přechodnou dobu, poručení a osvojení.

⁹ Srovnej Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi [online]. [citováno dne 25. 5. 2015]. Dostupné z: <<http://www.nadacesirius.cz/soubory/prilohy/manual-spod-pro-praxi.pdf>>.

¹⁰ Srovnej § 158 odst. 1 FamFG.

¹¹ Tím nechceme říct, že by práce orgánů péče o dítě s dítětem nebyla profesionální. Nelze však diskutovat o tom, že pokud se dítěti věnuje opatrovník, který je určen výlučně pro toto dítě, má v této funkci své zkušenosti a navíc odborné vzdělání v oblasti práva či psychologie a zkušenosti v práci s dětmi, jedná se o výrazně odlišný přístup, než když se dítěti má věnovat zaměstnanec orgánu péče o dítě. Ten často zastupuje současně několik dalších dětí v jiných řízeních, má se věnovat i rodičům dítěte, řešit jejich problémy a v podstatě působí jako zprostředkovatel mezi rodiči, a jeho hlavní odborností je sociální práce.

schopny takovou pomoc či poradenství zprostředkovat a zajistit. Mají přehled o poradnách a zařízeních ve svém obvodu a blízkém okolí, s většinou jejich pracovníků se i osobně znají, což usnadňuje vzájemnou, především neformální komunikaci.

Soudy se v souvislosti s odbornou pomocí rodičům mohou na fungování orgánů péče o dítě plně spolehnout. V obvodech některých soudů funguje praxe dokonce tak, že ještě před prvním jednáním ve věci orgán péče o dítě zjistí, které poradny mají kapacitu na to, aby mohly rodinu do své péče přijmout. Při prvním jednání soudu pak už pouze rodičům sdělí možné termíny, kdy je možné se do poradny dostavit.

Domníváme se, že už pouhá skutečnost, že rodičům je veškerý servis a podpora zajištěna, je jim přímo sdělen termín a místo, kam se mají dostavit, může mít do značené míry zavazující vliv a rodiče jsou pod větším tlakem pomoc skutečně využít. V České republice je tento systém značně roztržštěný. Odbornou pomoc může rodičům doporučit i uložit jak orgán sociálně-právní ochrany dětí, tak soud, ale jakou pomoc rodiče vyhledají, kterou poradnu, kterého terapeuta, kterého psychologa si vyberou, je pouze na jejich uvážení. Navíc se v této věci musí dohodnout, což v konfliktní situaci, kdy se rodiče nejsou schopní dohodnout v naprosto banálních věcech, může také představovat problém.

5. Jiný přístup soudních znalců

Je-li v opatrovnickém řízení probíhajícím dle myšlenek Cochemské praxe stanoven soudní znalec, pak je to znakem toho, že věc je skutečně velmi vážná. Znamená to, že rodiče nejsou schopni dosáhnout dohody sami a dokonce se nepodařilo najít kompromis a zmírnit rodičovský konflikt ani za pomoci odborníků pomáhajících poradenských center. Soudní znalec je v rámci interdisciplinární spolupráce v podstatě jakousi poslední instancí, která může rodičům pomoci vyřešit věc „po dobrém“.¹² Nutno připomenout, že zapojení soudního znalce do řízení pro rodiče představuje značnou finanční zátěž, protože znalecký posudek hradí v plné výši účastníci řízení a nejde právě o malé částky.¹³ Není tedy výjimkou, že při vidině ustanovení soudního znalce a vzniku dalších nákladů se rodiče často raději nakonec dohodnou.

V řízení u českého opatrovnického soudu soudní znalec za pomoci různých metod zkoumá osobnosti a osobnostní vlastnosti rodičů a dítěte, pohovorem zjišťuje jejich stanoviska a

¹² Srovnej § 163 odst. 2 FamFG.

¹³ Odměna soudního znalce se počítá hodinovou sazbou, která představuje částku od 65 do 100 EUR za hodinu práce znalce. Konkrétní suma hodinové sazby se určuje podřazením předmětu znaleckého zkoumání znalce do jedné ze šestnácti honorářových skupin ve smyslu § 9 německého zákona o odměňování a náhradách v oblasti justice – Gesetz über die Vergütung von Sachverständigen, Dolmetscherinnen, Dolmetschern, Übersetzerinnen und Übersetzern sowie die Entschädigung von ehrenamtlichen Richterinnen, ehrenamtlichen Richtern, Zeuginnen, Zeugen und Dritten (Justizvergütungs- und -entschädigungsgesetz – JVEG).

názory a na základě zjištěných skutečností zodpoví otázky soudu¹⁴. Pravidelně je znalcům pokládána otázka, který z rodičů má lepší výchovné předpoklady, na kterou se mnohdy nedá odpovědět jinak, než že oba rodiče mají stejné výchovné předpoklady. V Cochemské praxi se dají soudní znalci s nadsázkou označit za další stupeň rodinného poradenství. I němečtí znalci odpovídají na otázky soudu, současně ale s rodinou dále pracují. Hledají způsoby, jak obnovit komunikaci mezi rodiči, naučit je spolupracovat při výchově společného dítěte, nacházet a přijímat kompromisy.¹⁵ V podstatě se dá německý soudní znalec v systému interdisciplinární spolupráce označit za terapeuta, který není vůči soudu vázán mlčenlivostí.

6. Zohlednění přístupu rodičů k řešení konfliktu při rozhodování soudu

Německé soudy aplikující myšlenky Cochemské praxe v praxi uplatňují to, co české právo zná z ustanovení § 907 odst. 3 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku (dále jen OZ), konkrétně zcela poslední části tohoto ustanovení: „...*dále soud bere zřetel rovněž ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem*“.¹⁶ Obdobné pravidlo v německém občanském zákoníku nenajdeme, pro soudní rozhodování má ale zcela zásadní význam. Soudci přihlížejí k tomu, jak rodiče přistupují ke svému sporu, jak se zapojují do snahy o smírné řešení.¹⁷ Tento proaktivní rodičovský přístup je považován za povinnost rodičů vůči dítěti. Rodiče se mají dohodnout v zájmu svého dítěte. Pokud o dohodu a společné řešení nemají zájem, neprojevují žádnou snahu o spolupráci s druhým rodičem, pak je takový přístup považován za nedostatečnou vůli udělat něco pro dobro svého dítěte.

V intencích Cochemské praxe si rodič, který nedokáže v zájmu svého dítěte překonat rozpory s druhým rodičem a nadále s ním svoje rodičovské povinnosti vykonávat ve vzájemné kooperaci, sám často zavírá cestu ke svému dítěti, a to nejen přímo u tohoto dítěte, ale především v soudním řízení. V České republice se bohužel velmi často setkáváme právě s opačnými výsledky. Urputní rodiče, kteří se bezhlavě, zpravidla podporováni svými právními zástupci s ostrými lokty, jako zbaveni smyslů a často i soudnosti ženou za vidinou řešení konfliktu dle vlastních představ, většinou dosáhnou svého. Dítě samotné, jeho city a blaho tito draví rodiče nechávají v pozadí.

¹⁴ Srovnej § 13 odst. 1 a 2 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů. Jádrem právní úpravy znaleckého posuzování tkví zejména v zákoně č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů, a právě ve zmíněné vyhlášce.

¹⁵ RUDOLPH, J. Jsi moje dítě. Cochemská praxe – cesty k lidštějšímu rodinnému právu. Praha: Magistrát hlavního města Prahy, 2010, s. 33.

¹⁶ Srovnej rovněž judikatura, např. bod 27 odůvodnění nálezu Ústavního soudu ze dne 23. 2. 2010, sp. zn. III. ÚS 1206/09, nálezu Ústavního soudu ze dne 18. 8. 2010, sp. zn. I. ÚS 266/10.

¹⁷ Srovnej např. usnesení Spolkového soudního dvora (Bundesgerichtshof) ze dne 16. 3. 2011, sp. zn. XII ZB 407/10.